

פרשת וישלח: שני מחנות

יעקב אבינו חשש מפני המפגש המאיים עם עשו. כחלק מן ההכנה להתנגשות עם עשו ולוחמיו, חצה את העם אשר איתו, את הצאן ואת הבקר ואת הגמלים לשני מחנות. "ויאמר: אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו, והיה המחנה הנשאר לפליטה". יש שתי גישות פרשניות להסבר דרך החלוקה לשני מחנות. יש המסבירים שבמחנה האחד נמצא הרכוש, ובמחנה השני הנשים והילדים. הכוונה היתה שעשו יסתפק בשוד הרכוש ולא יפגע באנשים. לפי זה, הפסוק "אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו", מכוון למחנה מסוים – למחנה הרכוש שהושם בעמדה קדומנית.¹ יש המסבירים, שהחציה לשני המחנות כללה גם את הנשים והילדים, ובעיקרה היה חלוקה בין מחנה לאה וילדיה לבין מחנה רחל וילדיה.² לפי הפירוש הזה, מובן שהפסוק "אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו" אינו מכוון למחנה מסוים, אלא מביע תקווה שגם אם יפגע עשו באחד המחנות, לכל הפחות חלק מן המשפחה יינצל.

לפי שני הפירושים, החלוקה לשני מחנות לא היתה אלא פתרון טקטי למצב הסכנה שבו היה שרוי מחנה ישראל. אם כך הוא, לא ברור מה פשר הכרזתו-תפילתו של יעקב: "קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך, כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות". הלא יכול היה יעקב לחלק את מחנהו לארבעה, ואז היה יכול לומר "ועתה הייתי לארבעה מחנות"! השימוש ב"שני מחנות" כביטוי להצלחתו של יעקב במשך הגלות בחרן, וכניגוד ל"במקלי עברתי את הירדן", מעיד על כך שכפל המחנות מבטא הישג משמעותי ומהותי של יעקב, שאותו ביקש להציג לפני עשו, ועליו הודה בתפילתו לה'. יש לבאר מהו הערך הבא לידי ביטוי בקיומם של שני המחנות.

רמז מקדים למשמעות של החלוקה לשני המחנות ניתן פסוקים אחדים קודם לכן, בהגעתו של יעקב לארץ. בפסוק האחרון של פרשת ויצא, על גבול הכניסה לארץ ישראל, פוגש יעקב מלאכי א-להים, וכאשר ראם קרא שם המקום: "מחנים", לשון רבים. לפי המדרש אלו שני מחנות של מלאכים, מחנה המלאכים שליוו את יעקב בחוץ לארץ ומחנה המלאכים של ארץ ישראל שבאו לקבל את פניו.³ פסוק זה "סוגר את המעגל" שתחילתו בראש פרשת ויצא, בחלום הסולם, שם התחלפו מלאכי ארץ ישראל וחוף ארץ בצאת יעקב לגלות, אלו עולים ואלו יורדים בו – בסולם יעקב. לדעת פרשנים אחרים, שני המחנות הם מחנה יעקב ומחנה המלאכים, דהיינו, המחנה הארצי והמחנה השמימי המלווה אותו.⁴ במלים אחרות: המחנה הגשמי, הכולל הנשים והילדים, העבדים והשפחות, בעלי החיים הרכוש, והמחנה המרחף מעל כל זה, שהוא המשמעות הרעיונית והעוצמה הרוחנית הגלומה בכל המחנה הזה. כדוגמת ירושלים שלמעלה המרחפת מעל ירושלים הגשמית של מטה. מגמה פרשנית אחרת מסבירה את שני המחנות במובן של שני כוחות רוחניים, כגון: חסד ודין, או

¹ אברבנאל, מלבי"ם. אלשיך. (לבראשית לב ח)

² תרגום יונתן, ובמדרש שכל טוב מעין פשרה: מחנה אחד לכתובת רחל ומחנה אחד לכתובת לאה. משמע שחלק רק את הרכוש לשני מחנות.

³ רש"י בראשית לב ג.

⁴ רד"ק וספורנו שם. וביאור הרש"ר הירש בהרחבה. נעם אלימלך העתיק את שני העולמות משדה המלאכים לשדה הפנימי של יעקב, וביאר ששני המחנות הן שתי מדרגות: מדרגת הדיבור ומדרגת המחשבה. הדגל מחנה אפרים מסביר שכשיצא מן הארץ היה רק יעקב, ועתה קנה גם את בחינת ישראל. הגם שאת שם ישראל קיבל רק במאבק עם המלאך, שהתרחש אחרי חלוקת שני המחנות. ועי' עוד בשפת אמת לפרשת וישלח, תרמ"ח ו-תרנ"ח. ובשם משמאל לפרשת וישלח תרפ"א.

אהבה ויראה.⁵ יעקב אבינו רכש לו במשך השנים את היכולת לשלב עולמות, מבלי שיסתרו זה את זה אלא אדרבה, ישלימו זה את זה. החומר והרוח, החסד והדין, לאה ורחל.⁶

המפגש עם ה"מחניים" מטרים את המפגש עם עשו. יש דעה במדרש שיעקב שלח לעשו מלאכים מאלו שהתגלו לו במחניים.⁷ כנגדה יש דעה במדרש אחר שהמלאכים ששלח היו דווקא בשר ודם, מן הפקחים שבעבדיו.⁸ המחלוקת הזאת נובעת מן השניות שב"מחניים" עצמם, כפי שנתבאר. היא משקפת גם את המורכבות בפסוקי הפרשה. מצד אחד, מתנהל יעקב אבינו במישור אנושי – ריאלי, הוא שולח מלאכים-שליחים להודיע לעשו על בואו, בשמעו שעשו הולך לקראתו, הוא שולח סיעת מלאכים-שליחים נוספת, טעונה במתנות לעשו, מתנות של בהמות ובעלי חיים, חומרניים לגמרי. במקביל, מתנהלת בפרשה מערכה בשדה הרוחני. יעקב פונה בתפילה לה', נאבק עם המלאך ומשיג את ברכתו. הרי כאן שני המישורים של החומר והרוח המופיעים זה בצד זה. ועוד, מצד אחד, יעקב מיוחד וירא: "ויירא יעקב מאד ויצר לו", מתיירא מעבירות שבידו, וחושש שאינו ראוי לכל שאיתו: "קטנתי". מצד אחר, הוא פועל כדרכו בחרן בתחכום, מתכוון למלחמה, נאבק במלאך בלא מורא וכופה עליו לברכו. הרי כאן שני ממדים באישיותו של יעקב המופיעים זה בצד זה.

על הרקע הזה מתבלטת פרשנותו המקורית של בעל האור-החיים ל"שני מחנות": "חצי הראשון מראים פני אהבה וחיבה כאח לאחיו, וחצי מחנהו מוכן ומזויין". האור-החיים שילב את הרעיונות המופשטים אודות כפל הכוחות הרוחניים העליונים, ואודות הכפילות באישיותו ומידותיו של יעקב, אל הפרשנות הפשטית והריאלית של חצית המחנה כחלק מן ההכנה המעשית למפגש עם עשו ולוחמיו. שני המחנות נועדו לשרת שתי גישות להתמודדות עם האויב. הגישה הפייסנית והמשלימה, זו שבאה לידי ביטוי בכריעותיו והשתחויותיו של יעקב לפני עשו, והגישה הלוחמנית והנכונה אלי קרב, שבאה לידי ביטוי במאבק עם המלאך, שהוא שרו של עשו.⁹

מעשי אבות סימן לבנים. השניות המשתקפת בהנהגתו של יעקב כלפי עשו, והחלוקתו של מחנה ישראל לשני מחנות, מחנה החסד ומחנה הדין, מחנה האהבה ומחנה היראה, המחנה הפייסני והמחנה הלוחמני, מתקיימת עד עצם היום הזה, ביחס לאומות העולם בכלל וביחס לאויבינו בארץ ישראל בפרט. מה שנראה לעין כויכוח טקטי ואסטרטגי או כמחלוקת פוליטית, מתברר כחשיפה של רבדי עומק המצויים בתשתית הקיום של עם ישראל, מראשית ימיו.

⁵ חסד ודין, או אהבה ויראה, מלאכים של יום ומלאכים של לילה: זהר לבראשית, קס"ו א'. קסח ב'. לויקרא, ג"ה ב. לבמדבר, רכה ב (רעיא מהימנא). רקנאטי, בראשית לב ח, ובהרחבה בספר השם של ר' אלעזר בעל הרוקח, עמ' ר"א. וכן הוא בספרי חסידות: תולדות יעקב יוסף לפרשתנו.

⁶ כפי שנתבאר בשבוע שעבר, הנישואין הכפולים של יעקב מהוים בבואה של דמותו המורכבת וממדיה השונים של קומתו הרוחנית.

⁷ בראשית רבה עד יז: א"ר יודן, נטל מאלו ומאלו ושלה פרוזבין לפניו. תנחומא וישלח ג'.

⁸ שכל טוב, בראשית לד ד: "מלאכים. אלו שלוחי בשר ודם שלח מעבדיו הפקחים שבהם".

⁹ אור החיים בראשית לב, ח.